

Papp Géza:

Liszt Ferenc III. magyar rapszódiaja

A legrövidebb rapszódiaik egyike — mind terjedelmét, mind pedig előadási idejét tekintve —, s olyan témák felhasználásával készült, amelyeknek eredetere zenetörténeti kutatásunk eddig még nem mutatott rá.¹ Első megfogalmazása a Magyar Dallok IV. füzetének 11. számaként 13 évvel korábban, 1840-ben jelent meg; itt befejezésül még egy táncdallam szerepel, amelyet Liszt később végleges formájában a VI. rapszódiaiba helyezett át.²

A kódával berekesztett, visszatérési háromtagú formát (ABA) mutató tétellel kapcsolatban valójában három témáról beszélhetünk, bár a korábbi vázlatos elemzések csak két azonosításra váró dallamot említenek, Liszt tempójelzéseinek (*Andante—Allegretto*) megfelelően. A Magyar Dallokban a tempókarakterek nem változnak ennyire hirtelen; a kezdő *Andante sostenuto* után a második dallam nyolcadmozgásban is csak *un poco animato*, ugyanakkor a *sempre piu animato* (Tempo rubato) jelzéssel emelkedik ki az a harmadik téma, amely ugyan az előző szerves folytatásának, mintegy parafrázisának látszik, eredetét tekintve mégis önálló témának kell tartanunk.

Ami az első két témát illeti, Liszt előtt az a verbunkos táncdarab állhatott, amelyet jelenleg egyetlen, a bécsi Österreichische Nationalbibliothek tulajdonában lévő kéziratból — Ungarische per il Clavi Cembalo, No. 3 — ismerünk.³ Hogy megjelent-e valaha is nyomtatásban, nem tudjuk; maga a kéziratossá gyűjtemény 1800 táján keletkezhetett. A föltételezett forrás és az átirat előjegyzésbeli egyezése valószínűvé, sőt bizonyossá teszi, hogy Liszt elsősorban nem cigányzenekarok játékaiból ismerte meg a témákat, mint azt máskülönben természetesen tarthatnánk.⁴ Összevetésükből kitűnik, hogy az *Andante* témája kisebb eltérésekkel került ki a zeneszerző tollából: már az elején rögzítette a hangnemet (b-moll), míg a kéziratban csak a 6-7. ütemekből derül ki, hogy tulajdonképpen bő-

kvartos dórról (*gesz* helyett *g*) van szó.⁵ Lisztnél az *e* csak átmenő és alsó váltóhangként jelentkezik (1. *kottapélda*⁶).

Az *Allegretto* első (b1) témája is kézíratos táncunkból eredeztethető (2. *kottapélda*⁷). A megismétlődő együtemes mollpentachord-motívumot azonban Liszt átalakította, a továbbiak átvételétől pedig eltekintett. A bővített második beiktatása és a hangelőlegezések folytatása itt mintha a következő (b2) téma érdekében történt volna, már a korábbi letétben. Ha pontosan ebben a formában nem is, ezt a Liszt szemében bizonyára jellegzetesnek tetsző, egzotikus dallamot (vö. „cigányskálá” = bőkvartos moll v. ungár⁸) számos korai táncgyűjteményünkben megtaláljuk⁹ (3. *kottapélda*¹⁰), Liszt az első témát úgy bővítette ki, hogy a hallgatónak az lehet a benyomása: a két téma már eredetileg, a felhasznált forrásban is együtvé tartozott.

A rapszódiaiban az *Allegretto* 17—27. ütemei — természetesen nem változatlanul — megismétlődnek (28—38. ü.), a Magyar Dallokban nem; ott 16 ütem után visszatér az első téma (*come prima*), majd a 40. ütemet követően közvetlenül csatlakozik hozzá a már említett gyors zárótétel. Ennek helyét a végleges megfogalmazásban az *Allegretto* témáiból kialakított, lefelé haladó szekvenciás menetek (patetikus anticipációk) sorra foglalja el (54—61. ü.); első üteme egybeesik a visszatérő *Andante* (Tempo l.) záróütemével. A szekvenciasorozat rövid megszakítással öt oktávát jár be, s a magasabb fekvések E-dúrban mozgó szext- és oktávmeneteibe, az 57. ütem kromatikusan futamába belezúg a balkéz *b-esz-gesz-a-cesz* hangzata mint a b-moll (58. ü.), illetve B-dúr (62. ü.) akkord négyes késleltetése (4. *kottapélda*). Ehhez hasonló effektust Liszt többi rapszódiajában nem találunk. Csendes megnyugvást hoznak az utolsó ütemek: sokszor hallott motívum itt a B-dúr pentachord keretében „indolid” hangsorba transzformálva hangzik fel ismételtén.¹¹

Az alábbi szerkezeti áttekintéssel párhuzamosan szemlélhetjük a Magyar Dallokban közölt első változat felépítését is. (Lásd a 5. jelzésű ábrát)

JEGYZETEK

1 Vö. Major Ervin: Liszt Ferenc és a magyar zenetörténet. Magyar zenei dolgozatok 4—5. sz., Bp. 1940. 14. 1.; Gárdonyi Zoltán: Paralipomena zu den Ungarischen Rhapsodien Franz Liszts. In: Franz Liszt — Beiträge von ungarischen Autoren (hrsg. von Klara Hamburger). Bp., 1978. 205. l.

2 Ez a téma Liszt János műkedvelő tánckomponista verbunkosa, mint azt Gárdonyi megállapította (Die ungarischen Stileigentümlichkeiten in den musikalischen Werken Franz Liszts, Berlin und Leipzig 1931. 22. l.)

3 A kézirat jelzete: S. M. 13012; a táncokat közzétettem: Hungarian Dances 1784—1810. Musicalia Danubiana 7. Bp., 1986. 9. sz.

4 Vö. Papp Géza: Liszt ismeretlen verbunkosátiratai. Magyar Zene 1987. 3. sz. (előkészületben).

5 A kéziratban az *asz* hangjegy előtt hiányzik a módosítójel.

6 Az 5—7. ü. hangkészlete: a) Ungarische, No. 3. — b) III. rapszódia, *Andante*.

7 a) Ungarische, No. 3., 9—10. ü. — b) III. rapszódia, 17. ü.

8 Vö. Bárdos Lajos: Liszt Ferenc „népi” hangsorai. In: Magyar Zenetörténeti Tanulmányok (szerk.: Bónis Ferenc), Bp. 1968. 177 és 199. l., majd Harminc írás, Bp., 1969. 98. l.

9 Ld. i. m., Musicalia Danubiana 7.: [33], [69], [110], [115], [182] sz.; Domokos Pál Péter: Hangszeres magyar tánczene a XVIII. században. Bp. 1978. 27. sz.; Domokos Mária: Verbunkos dallam Schubert gitárkvartettjében. In: Zenetudományi Dolgozatok 1978. 57—70. l. (kottapéldák).

10 a) Ausgesuchte Ungarische Nationaltänze... [1803], No. 15 (Musicalia Danubiana 7., [110] sz.) 21—24. ü., eredetileg *h*-ból — b) III. rapszódia, 25—27. ü.

11 Ld. Bárdos L., i. m., Harminc írás 119. l.

1.

a)

b)

2.

a)

Allegretto

b)

3. [Andante]

a)

[Allegretto]

b)

4.

5.

	A		B		A		[kóda]
	(Andante)		(Allegretto)		(Tempo I.)		
	8 + 8	:	b1 3 + 3	b2 5	:	8 + 8	4 + 4 3 + 2
4	(1 - 16)		(17 - 22)	(23 - 27)		(39 - 54)	(54 - 61) (62 - 66)
4	ütem		(28 - 33.)	(34 - 38.)			

	(Andante sostenuto)	(un poco animato)	(sempre più animato)	(come prima)	...
4	8 + 8	4 + 4	8	8	
4	(1 - 16.)	(17 - 24.)	(25 - 32.)	(33 - 40.)	